

Az európai egyetem funkcióváltásai III.

A városi és kolostori iskoláktól az első egyetemekig

A tizenegyedik században veszi kezdetét Európában az az általános föllendülés, amelyet a rákövetkező évszázad ún. „reneszánsz” koronáz meg, és amelynek hatásai a későbbi középkori tudományosság valamennyi területén nyomon követhetők.

Az 1033-as esztendő már-már szimbolikus jelentőségű, hiszen amellet, hogy Krisztus halálának ezredik évfordulójaként a 33 évvel korábban már egyszer „elmaradt” világvege utolsó látványos ígérete volt, Anselmusnak, a „skolasztika atyjának”, az első „már nem kompilátor” skolaszta tudósnak és szentnek is a születési dátuma.

Történeti megjegyzések

Ez az időszak mint az utolsó nagy éhínségek ideje, az ezredévi apokaliptikus egyik záró jelenete Európában. A tizedik századot Európa *saeculum obscurum*-ának szokás nevezni. Az ezredforduló egy szegény, kifosztottnak tűnő, éhínség ostromolta, gyéren lakott, ám relatíve mégis túlnépesedett, büntudattól áthatott, járványoktól szenvedő, éhező és félelemben élő Európát mutat. A karolingok rövid életű „rend”-je utáni zűrzavarban csak lassan eszmél rá Európa, hogy mégiscsak túlélte a millenniumra várt világégét. A normannok letelepednek, a magyarok felveszik a keresztiséget, a szaracénokat is sikerül kissé távolabb tartani... Lassú fejlődés kezdődik. Anyagi és szellemi kincseik révén a nehéz időkben a túlélés lehetséges bárkái a kolostorok voltak. Ezeknek iskolái – az olyan szabályt erősítő kivételektől eltekintve, mint amilyen a *karoling reneszánsz* idején a rövid életű *schola palatina* volt – a tanulás, és általában a művelődés kizárólagos fórumaivá lettek, mégpedig úgy, hogy inkább csak magukba zárták, de nem, vagy csak igen szűk körben terjesztették a tudományt. Az ezredforduló utáni évszázadban azonban sorra tűnnek fel azok a jelesebb iskolák, amelyek a konzolidáció teremtette szabaddabb mozgási lehetőségek hatására szinte sarkallják a „mobilitásra” magát a tudományt, annak diákjait, tanárait és eszméit egyaránt. A dialektikával foglalkozókat *philosophi*, *sophistae*, de leginkább *peripatetici* néven kezdik emlegetni, ami tartalmilag és formailag egyaránt kifejezi attitűdjüket. Besate-i Anselmus maga vette fel az *Anselmus Peripateticus* nevet. Az első tartós, már teoretikusan sem érdektelen, középkori vita teológusok és „filozófusok” között azonnal kezdetét is veszi, és a jól ismert, ám kissé leegyszerűsítő címkével ellátott *dialektikusok-antidialektikusok* mozgalmává válik. Ennek tágabb értelemben szereplőjének kellene tekintenünk szinte minden jelentősebb gondolkodót a korszakban, a chartresi *Fulbertustól* az említett *Anselmus Peripateticuson* és a legismertebb ellenpólusokat képviselő toursi *Berengariuson* és *Petrus Damianuson* át, többek között *Lautenbachi Manegoldig* és *Lanfrancuson* át egészen *Anselmusig* és *Roscellinusig*.

Az újonnan alapított beci kolostori iskolának 20 éven át Lanfrancus volt a vezetője (1042-1062). Ez idő alatt *tett szert* az iskola a Tourban működőhöz hasonló hírnévre, és vált annak egyik fontos szellemi ellen-súlyává is. Míg előbbiben Berengarius a dialektikusok élén a „per omnia ad dialecticam figere” elvével mindent – még az Oltárszentség misztériumát is – a dialektika kése alá kívánt vetni, melynek eredményeképpen például kétségbe vonta, hogy a consecratio során a kenyér és a bor való-

ban Krisztus testvé és vérévé változhatna, addig itt Lanfrancus a dialektika és a filozófia „óvatosabb” használatát, mindenekelőtt a hittitkok tisztelgetben tartását hirdette. Utóbbi véleménye szerint így a filozófia sokat segíthet a hitigazságok kifejtésében és elfogadtatásában is. Álláspontjával mérsékelte az antidialektikusok szintén szélsőséges felfogását, mely szerint az emberi tudományok eredendő fogyatékosságuk folytán – kissé leegyszerűsítve – egyáltalán nem is használhatóak a hit dolgaiban, következésképpen ezen területeiről száműzendők. Fő előharcosuként többek között a remetéből ostitai püspökké lett szentet, Petrus Damianust (1007-1072) szokás emlegetni.

A jelesebb iskolák, mint például a párizsiak, az orleansi a toursi vagy a chartresi, egyre ismertebbekké és látogatottabbakká, szellemi kisugárzásaikban pedig egyre jelentősebbekké lesznek. Utóbbi Fulbertus óta egyre tekintélyesebb klasszikus hagyománnyal rendelkezett, és a tizenkettedik századra tudós racionalizmusával, humanizmusával és a természet vizsgálata iránti fogékonyságával a legkiválóbbá lett. Nem megalapozatlanul írja Coulton, hogy a középkor folyamán egészen a reneszánszig, Európa szerte a 'chartresi iskolához tartozó' művek íródtak a legszebb latinsággal.¹

Az évezred első százada jól láthatóan a tudományok és az iskolák kibontakozásának az évszázada is.

A már említett *Anselmus*, valamint mestere és Canterbury érsekeként is elődje, a lombardiai származású *Lanfrancus* talán a legmeghatározóbb személyiségei ennek az időszaknak. A frissen meghódított britanniai területek (1066) normannizálásának két első érseke, amellet, hogy mindketten fontos politikai személyiségei a pápai befolyás szigetországi megteremtésének, igen jeles és iskolateremtő tudósok is, akiknek ráadásul spirituális kiválóságához sem férhet semmi kétség. A „hithű észhasználó keresztény” attitűdjének megjelenése jellemzi talán legjobban mindket-tőjüket.

A jog, a teológia és a szinte minden tudományra alapvető hatást gyakorló dialektika éppúgy virágzásnak indul, mint a nagyon is gyakorlatias orvoslás tudománya. Sőt ez utóbbinak – mivel a többi tudománnyal ösz-szevetve körülhatároltabb tradícióhoz kapcsolódott, melyhez földrajzi és történelmi körülményei is szerencsésen alakultak – az orvosi praxis elsa-játításának lehetőségeként, egyik régi 'iskolája' a többiekénél hamarabb lett ismertté és híressé.

Salerno

Salerno 'studium'-át azon egyszerű történeti tény alapján, hogy a tizenkettedik századra az *orvosi tudományokban* a bolognai jogi és a párizsi teológiai iskolához mérhető tekintélynek örvendett, gyakran az első európai egyetemek egyikeként, sőt, mivel valóban az egyik legrégebbi „magasabb” iskola a középkori Európában, az 'első európai egyetem'-ként is szokás emlegetni.² Hiba lenne azonban a salerno iskolát a studium generale fentebb körvonalazott³ teljes értelmében egyetemnek tekintenünk. Annak ellenére, hogy a *schola salernitana* valóban Európa egyik első és elismerten híres tanulmányi központja volt, amely egészen 1812-ig folyamatosan működött, *sohasem tett szert igazi egyetemi rang-ra*. Virágkorában, a tizenkettedik és a tizenharmadik században, azzal együtt, hogy a görög és az arab tudományok recepciójának és továbbterjedésének jelentős állomásává lett, valamint, hogy a medicina mellett még az 'artes' is működött, sem alakult ki igazi magasabb fakultása. II. Frigyes 1231-es királyi dekrétuma ellenére is csak 1359-től beszélhetünk a salerno doktorok medicinai licenciátusának az egész királyságra kiterjedő elismertségéről.⁴ A salerno *collegium doctorum*-ot is bizonyíthatóan csak a tizenötödik század vége felé alapították meg.⁵

Bár általában véve jellemző volt a középkori egyetemek szakaszos intézményesülése, ez a folyamat Salerno esetében oly mértékben elhúzódtott, hogy közben inkompatibilissé lett a többi egyetem lendületes fejlődésével.

Az egyetemek történetének mégoly felületes tanulmányozásából is világosan kitűnik, hogy az intellektuális mozgalmak vagy az akadémiai tudományosság eredményei rövid időn belül elenyésznek, szétszóródnak és szinte elherdálódnak, hacsak nem támogatják őket megfelelő intézményes keretek. Az értékek és eredmények bizonyos 'disszipációja' Salerno esetében is megfigyelhető. Oka nyilvánvalóan a szerveződésszinkronitásaiban, lemaradásában, az intézményes támogatás hiányában keresendő, melynek történeti, sőt diszciplináris háttere is megadható.

Salerno mindazonáltal nem tekinthető valamiféle félbemaradt óriásnak a többi egyetemmé lett 'studia' között, hanem nagyon is *sui generis intézményként* kell kezelnünk. A szabályszerű szerveződés hiánya, bár kezdetben akár serkentette is a szabadon csapongó vizsgálódásokat,

tartós és meghatározott irányú fellendülést nem igazán tesz lehetővé. Ehhez megfelelő intézményi keretek kellene. Úgy tűnik, hogy a salernoi iskola, bár alapvetően meghatározta a többi európai egyetemen az orvosi tudományok corpus-át, mégsem lett úttörő a *facultas medicinae* szervezésében. Ráadásul később épp Salerno vette át a már kialakult és bevált orvosi fakultások struktúráját más egyetemektől. Nem könnyű tehát ezt az iskolát a szokásos középkori akadémiai kategóriákba besorolnunk, hiszen egyrészt nyilvánvaló, hogy Európa egyik legrégebbi, orvosi tudományokra specializálódott 'felsőoktatási intézményéről' van szó, amelyet Bolognával, Párizssal és Oxforddal említünk egy sorban, másrészt tisztában vagyunk vele, hogy technikai értelemben semmiképpen sem tekinthető teljes értékű *studium generale*-nak.

Bár a salernoi iskolának mint oktatási intézménynek a pontos eredetét jótékony homály fedi, annyi bizonyos, hogy a négy alapító mesterről szóló közkeletű hagyomány⁶ legenda a javából. Jól szimbolizálja azonban ez a legenda az ismereteknek és a *kulturális áramlatoknak* azt a sajátos keverékét a dél-itáliai és szicíliai iskolákban, amely minden bizonynyal a salernoi *medicina reneszánszának* is elsődleges létalapja volt. Az orvosi gyakorlatban, mint annyi más praktikus dologban, a szokásosnál szembetűnőbb kontinuitás mutatható ki ezeken a területeken a hajdani *Magna Graeciával*, illetve az egész görög-római világgal. Az elsősorban görög hagyományú (hipokratészi, galénoszi) orvosi tudományok tizenegyedik században tapasztalható dél-itáliai reneszánszának természetesen közvetlen összefüggése van a görög nyelv itteni továbbélésével és a folyamatok *keleti* (Konstantinápoly) *kapcsolatokkal*. Néhány kilenc-tizedik századból származó „dél-itáliai orvosok”-t említő dokumentum alapján persze megalapozatlan lenne a salernoi iskola kontinuitására következtetnünk.⁷

Bologna és Párizs

Bologna és Párizs említendő az európai egyetem két valódi archetipusaként.⁸ Bologna, a híres „*universitas studentium*”, a jogi tudományok fellegváraként Európa első igazi *studium generale*-ja volt, Párizs pedig mint „*universitas magistrorum et scholarium*”, a teológia és a filozófia „legmagasabb fakultása”, de mondhatnók, hogy az első számú tudományos centrum lett a kontinensen. Az „*universitas studentium*” elnevezés azt fejezi ki, hogy a bolognai egyetemi testület csak a diákokat foglalja magában, tehát a *collegium doctorum*-ba tömörülő tanárok nem tagjai. Gyakorlatilag Bolognában ténylegesen minden kar különálló testület, mintha több egyetemről lenne szó. A juristák ún. „két egyetemének”, a civil és a kánonjogi karnak túlsúlya a kezdetektől nyilvánvaló, amit a két kar egyesülése csak megerősít. A bolognai diákok az egyetem 'magna charta'-jának tekinthető, az akadémiai szabadságokat rögzítő *privilegium scholarium*, az „*Autentica Habita*” (1155/58) alapján többek között tanáraitak és bíráikat is megválaszthatták. Párizs magiszteriális egyeteme kétségtelenül sokkal kevésbé lehetett demokratikus, már csak azért is, mert elve a logika és a spekulatív teológia „köszik-láira”, azaz jelentős, de egymással is gyakran hadban álló ünnepektől megrepedt épült.

Már említettük, hogy a tizenegyedik század végén kezd megjelenni a hivatásos jogász mint foglalkozás. Előtte szinte jogi anarchiáról beszélhetünk a térségben, hiszen a Mediterráneumban a germán szokásjogi tradíció keveredett és ütközött a sokkal kifinomultabb római jog fennmaradt töredékeivel. Észak-Franciaország és Anglia pedig egészen más, konkurens feudális jogi hagyományt őrzött. Ezek ráadásul folyamatosan keveredtek egymással és az egyházi tradícióval.

Az észak-itáliai területek őrzik meg a Birodalom bukása után leginkább a városi élet jellegzetességeit. A municipális világi jelleg pedig elsősorban praktikus jogi jártasságot, grammatikát, retorikát hangsúlyt képezést kívánt (perbeszédék, hivatalos dokumentumok etc.).

A jogtörténet a Justinianus-kódex észak-itáliai tanulmányozásától szokta keltezni a jogi reform kezdetét (*Corpus Iuris Civilis*). A kódex előkerülése bizonytalan, az is lehetséges, hogy itáliai kereskedők hoztak Konstantinápolyból példányokat magukkal, de az sem elképzelhetetlen, hogy maradt belőlük valamelyik észak-itáliai könyvtárban. Tény, hogy 1170 körül már néhány észak-itáliai tudós magát az eredeti szöveget tanulmányozza.

Az investitúra-jog vitájában válik igen fontossá a jogilag jól artikulálható „elsőbbség”, a legitimitáció. A kódex abszolutisztikus doktrínája jól jön az ekkortájt kialakuló „erős államok”-nak. (A „*lex regia*” nem jelent mást, mint hogy a polgárok átruházzák törvényhozó hatalmukat a bölcs és jóakarátú uralkodóra...)

Bologna korai jogi iskolájában *Irnerius* (+1125) és tanítványai, az ún. négy doktorok, úttörők a *civilis jog* kimunkálásában. Mivel a jog oktatását

az egyház hosszú ideig – ellentétben a teológiával és a filozófiával – az érdeklődési szféráján kívülnek tekintette, érthető, hogy ez a tény elve kedvezett egy formálódó jogi fakultás autonóm törekvéseinek. Csak 1219-ben vezetik ki a bolognai főesperest egy „kancellár” jellegű posztra, s akkor is a városi hatóságokkal szembeni védelem okán, de belső hatalma szinte nincs, s az a kevés is a szertartásokban nyilvánul meg.

Párizsban azonban az egykori egyházi tanfelügyelőnek megfelelő *kancellár* eleinte csak a licencia kiadásának a jogát veszíti el (1213) és csak 1301-re fosztják meg névlegesen is hivatalos főnöki tisztségétől.

A római jog a pápai hierokratikus doktrínával szemben az investitúra-harc legígéretesebb ideológiai fegyverévé is válik. Barbarossa Frigyes lesz az első Alpokon túli uralkodó, aki professzionális jogászokat alkalmaz. Egyrészt bürokrácia, hivatali apparátusként, másrészt ideológiai alap kimunkálására az ősi, istentől kapott és megszentelt uralkodói jogokra. Franciaországban Montpellier egyetemén jön létre jelentős jogi iskola.

Anglia, Oxford

Láthatjuk, hogy a tizenkettedik századra Európában a tanulás és tanítás központjai a kolostori iskolákból a katedrális iskolákba helyeződtek át, miközben egyre inkább egy urbanizálódó társadalom szekuláris képviselői igényeinek is kezdtek megfelelni.

A Párizsi Egyetem mintájára, amely nyilvánvalóan a katedrális iskolák mozgalmából nőtt ki, azt gondolhatnók, hogy a szigetországban is hasonló volt a helyzet. Ott azonban – bár általában csak hajszálon múltott – egyetlen tartós *studium generale*-t sem „produkáltak” a katedrális iskolák.⁹ *Oxford és Cambridge egyetemei olyan városkákban alakultak meg, amelyekben nem volt katedrális iskola.*

Minden bizonnyal ennek legfőbb magyarázata az, hogy Angliában a katedrális iskolák „szekularizálódó” mozgalma az erős monasztikus dominancia mellett nem gyökeresedhetett meg olyan erősen, mint a kontinensen. A katedrális iskolák tehát arányosan kisebb szerepet is mondhattak magukénak az egész „intézményesülő” angliai oktatásban és egyetemi világ megteremtésében is.

Általában elmondhatjuk, hogy Anglia esetében nehézségeket okozna a monasztikus korszak, a katedrális iskolák mozgalmanak időszaka, illetve a már egyeteminek tekinthető szakasz elkülönítése és átmeneteinek megállapítása.

Hogy Oxford egyetemét Nagy Alfréd, maga Nagy Károly, vagy éppen Troy kivándorlóit alapították volna, már régóta legfőbb „mitológiája” a híres egyetemnek. Ugyanígy Cambridge egyetemét sem egy igencsak homályba vesző spanyol herceg, vagy éppen maga Arthur király alapította 531-ben. Mindkét jeles egyetem, miként a kontinensen a bolognai vagy a párizsi, nem is igazán alapítottat, hanem sokkal inkább egy bizonyos időszakban egyetemmé fejlődött.¹⁰

A tizenkettedik századi Angliába képzelvén magunkat, igencsak nehéz lenne megjósolnunk, hogy épp Oxford és Cambridge lesznek majd a nagy központok. Számos jelentős oktatási centrum működött, amelyeknek bármelyikéből lehetett volna egy-egy igazi *studium generale*. Lincoln iskolája például 1176-ra már hírneves jogi centrum volt, hiszen egy Petrus de Blois levél együtt emlegeti Bolognával, Párizssal, Oxforddal és Cambridged-zsel.¹¹ Exeter (teológia, jog), Hereford, York és London (artes) hasonlóképpen esélyesek lehetek, sőt Northampton II. Henrik alatt legalább olyan jelentős volt mint Oxford, ha nem jelentősebb.¹²

Mégis a tizenkettedik század végére Oxfordé a primátus, *Oxford lesz az első állandó studium generale Angliában.*

Oxford gyors *studium generale*-vá válásának legalább kétféle, némiképp egymást kiegészítő magyarázatát kell röviden említetnünk:

A kitűnő egyetemtörténész, *Rashdall szerint*¹³ Oxford hírtelen fellendülését egy be- illetve *visszavándorlás* magyarázza. Nevezetesen az, hogy a *Beckett-ügy* miatt 1167 után Párizsból sok angliai mester hazatért. Ez valóban egybe is esik azzal az adattal, hogy a jelzett időpont előtt csak egy, utána pedig hamarjában több mester több fakultáson is tanít Oxfordban.

Rashdall tehát Oxford egyetemévé válását ezen időpont közelébe teszi. A fő forrás erre nézvést egy *Johannes Sarsberiensis levél*, amely egyrészt asztrológiai profécziával számol be a „Párizsban idegen” mesterek kiűzetéséről, másrészt II. Henrik rendeleteinek sorát említi, amelyek a Beckett követők ellen irányultak. Az egyik rendelet szerint a kontinensről három hónapon belül vissza kellett térniük az ott tartózkodó angliai klerikusoknak, különben elvesztették otthoni javadalmazásukat. Ez utóbbi bizony igen nyomós „érv” lehetett a hazatérésre. Már csak a kellő számú Párizsból Oxfordba hazatérőt kell bizonyítani, és ily módon Ox-

ford lesz az első olyan studium generale, amelyik kizárólag *tudósok bevérdorlásának köszönhető státusát*. Ez utóbbit kritizálta A. F. Leach¹⁴, felhívva a figyelmet arra, hogy egyrészt az akkoriban Angliából Párizsban tanuló száma csak egy évtizedekkel korábbi adat interpolációja lehet, másrészt, hogy II. Henrik alatt, a migráció idején, a már említett Northampton lett – a lincolni érsek egyik rendeletének értelmében – a legfőbb oktatási centrummá, szemben a Henrik támogatta Oxforddal. A 90-es évek elejétől pedig egyszerűen azért mennek majd a northamptoni klerikusok a relatíve biztonságosabb Oxfordba, mert a keresztes hadjáratokban állandóan távol lévő Oroszlánszívű Richárd nem tudta garantálni biztonságukat. Ez tulajdonképpen annyit jelent, hogy a korrigált magyarázat nem egyedül a párizsi exodusnak, hanem annak a fokozatos angliai fejlődésnek tulajdonítja Oxford egyetemé válását, amelynek épp a northamptoni migráció az egyik sarokköve, a párizsi kapcsolat pedig az egész tizenkettedik századi Európát jellemző fontos láncszem.

Oxford mindemellett, bár nem volt püspökség, stratégiailag is fontos hely volt. Központi helyet foglalt el a királyságban, fontos utak kereszteződésében feküdt, jól megközelíthető volt a déli tengerpart felől is, tehát a kontinensről sem esett túlságosan távol.

Oxford első feljegyzett tanárának (Theobaldus Stampensis) a működését ca. 1100, de legalább 1117 előttre tehetjük. Robert Pullen, Johannes Saresberiensis egyik párizsi mestere pedig 1133 után tanított Oxfordban. Több fakultás megléte 1185 utántól van bizonyítékunk. Oxford tehát a korábban már említett *studium generale ex consuetudine* értelmében lett az *artes*, a *jog* és a *teológia* studium generaléja, és a század végére az angliai tudományok központja, ahol már olyan hírességek is tanítottak, mint Daniel of Morley vagy Alexander Nequam.

Elmondható, hogy bár Oxford alapvetően a párizsi mintára szerveződött, vannak lényeges különbségek. Legfontosabb talán a Kancellár elterő szerepe. Eredetileg a kancellár a lincolni püspök hivatalnok volt ugyan, de hamarosan már a magiszterek jelöltje és a püspök csak jóváhagyta azt. Tehát a magiszterek tulajdonképpen szinte kezdettől fogva *de facto* már választották a kancellárt, a püspök viszont *de jure* mindvégig megőrizte a kinevezés jogát. Ez nem kevesebbet jelentett, mint hogy a testület főhivatalnokának személye kezdettől fogva magát az egyetemi autonómiát is nem csak szimbolizálta, de a szó szoros értelmében „meg is testesítette”. A püspökök általában nem is tudtak hatékonyan interválni a studium napi ügyeiben, noha erre a legális alapjuk tulajdonképpen megvolt! Mivel a kancellár jogi értelemben mindvégig a püspök „helytartója” maradt, érthető, ha néha a püspökök a konkrét ügyek helyett inkább magát a kancellárválasztást igyekeztek manipulálni, aminek következtében viszont a kancellárok és magiszterek legfőbb törekvése, és összefogása a püspöki kinevezések elhagyására irányult. Párizsal ellentétben az angliai kancellárok nem akadályai, hanem megtestesítői, előmozdítói, gyakran ütközői voltak az egyetemek autonómia-törekvéseinek. Mivel nem alakult ki hatalmi vákuum az egyetem és a „világ” viszonyában, nem volt igazán külön rektori funkció megformálására sem. Az angol kancellár *sui generis* egyetemi hivatal volt, nagyobb hatalommal, mint a párizsi kancellár vagy akár a bolognai rektor, ráadásul egyszerre igen komoly spirituális, civil és törvénykezési hatáskörrel is.

Másik említésre méltó különbség az angliai egyetemi forma és a párizsi között, hogy az angliaiak sokkal kisebb volt a jelentősége és autonómiája az ún. egyetemi „nemzeteknek”.

Alapvető csoportoknak, szemben a párizsi négygyel, csupán az északiakat (boreales) illetve a délieket (australes) tekinthetjük. A skótok például az elsőbe, az írek, welshiek és idegenek pedig a déliekhez tartoztak.

Összességében az oxfordi egyetem sokkal *centralizáltabb és egységesebb* volt, mint az inkább *föderalizált párizsi*. Oxford szuverén testülete a *congregatio magna* volt, ami minden fakultás mestereit és doktorait tömörítette, és mint legfőbb törvényhozó hatalom státúumokat bocsáthatott ki, vagy vonhatott vissza. A folyó ügyeket viszont az ún. *congregatio minor* intézte, amely csak az aktuálisan éppen tanító magisztereket és doktorokat jelentette, és tulajdonképpen alkalmazta és értelmezte az egyetem státúumait. Volt egy harmadik kongregáció is, az ún. *congregatio nigra*, ami viszont az egyetem szám szerint többségben lévő artistái tömörítette, és arra szolgált, hogy mintegy előkészítse – természetesen az *artes* fakultás érdekei szerint – például a *congregatio magna* törvénykezését.

Miként Bologna a jog, Párizs a teológia és a filozófia fellelgyaráként említhető, úgy Oxfordot a legkiválóbb első matematikai és természettudományi központként kell aposztrofálnunk. Főként a fokozatosan ismertté váló arisztotelészi tudomány talált itt gyorsan otthonra. Olyan kiváló oxfordi tudósok említhetők például a tizenharmadik század első feléből, mint Robert Grosseteste.

Végül megjegyzendő még, hogy az angol egyetemek életét sokkal kevésbé zavarták meg akár a teológiai, akár a politikai viták, és az is kiemelendő, hogy lényegében a tizenharmadik századtól kezdődően egészen a tizenhatodik századig az oxfordi és a cambridgei egyetemek az angol monarchia és a pápai kúria támogatását egyaránt élvezik. Egyenletes fejlődésüket mindenekelőtt ez magyarázza.

Záró megállapítások

Az egyetemi élet főbb vonásai – bár az eltelt évszázadok technikai és technológiai fejlődése minden üzükben áthatotta őket – lényegükben mindmáig őrizték eredeti, a középkori *studia generalia* formáiban feltároló alapvető tartalmaikat. Tanárok és diákok ma is olyan sajátos „csoportokba” társulnak, amelyekben a tudást és a kompetenciát minősítő „fokozatok” megszerezhetőségének és elismertethetőségének szabály- és kritériumrendszere – sőt ceremóniája is – alapvetően az egykori studium generale derivátumának tekinthető. Az egyetem legfontosabb jellemzői közül aligha volt kihagyható az a kezdettől fogva demokratikus elemekkel is átszőtt *sajátos szervezeti forma*, amely státútumaival és szokásrendjével az egyetemi populáció különös egyittélését, lakó- és életkörülményeit, valamint jogrendjét éppúgy meghatározta és szabályozta, mint tanulmányi és előmeneteli rendszerével a tudományok elsajátításának és művelésének mindmáig prominens módjait.¹⁵

Az egyetemi autonómia és a *privilegiumok* kivívásának és megőrzésének állandó törekvése ugyancsak elválaszthatatlan minden egyetemi intéstitúciótól. Ez utóbbit kapcsán az egyetem polgárainak nem csak egyetemi, hanem gyakran egyetemen kívüli ügyekbe is bele lehetett, sőt nem ritkán bele is kellett kapcsolódniuk. Az egyetemen kívüli világot egyrészt – speciális viszonyként – más egyetemek, másrészt az egyetem státusát alapvetően meghatározó, többnyire közvetlen vagy közvetett finansziális függőséget is megtestesítő autoritások jelentették.

Az egyetem, kialakulásának időszakában, akarva-akaratlan bizonyos „egyetemesség” válásnak, tartományokon és régiókon, országokon és országhatárokon túlmutató tudományosságnak volt optimista, – különösen a tizenkettedik század vége felé, már-már eufórikusan optimista – *kommunikációs közössége*. Miként az írott szövegek megjelenése magát a kommunikációt racionalizálta és uniformizálta, az alapvetően írott szövegekre támaszkodó egyetemi világ kialakulása a tudás elsajátításának és átadásának színtereit és leghatékonyabb módszereit „szövegesítette meg”.

Az intézmények kifejlődését többnyire a szakértelmet felhasználni képes partikuláris érdekek segítették, de épp autonóm törekvéseinek sikeressége arányában volt képes ezeken túllépve mindmáig jelentős tudományos és társadalmi hatásokat elérni.

JEGYZETEK

¹v.ö. Coutlon: *From School to University*. in: *Medieval Panorama*, Meridian Books, Cleveland and New York 1961 (1951). p.394.

²Például Kristeller is „középkori Európa legelső egyeteme”-ként említi. v.ö.: Kristeller, P.O.: *The School of Salerno: its Development and its Contributions to the History of Learning*. in: *Bulletin of the History of Medicine*, XVII. (1945), pp.138ff.

³Előző számunkban az *Az európai egyetem* fogalma című írás.

⁴l.ö. 180-1.

⁵v.ö. Kristeller, P.O.: *The School of Salerno...* pp.186-7.

⁶„A legenda szerint ugyanis görög, latin-keresztény, zsidó és arab mesetek alapították volna a salernói studiumot. v.ö. Singer: *The School of Salerno and its Legends*. in: *From Magic to Science*. London, 1928. pp.241-3. és Kristeller: *The School of Salerno: its Development and its Contributions to the History of Learning*. in: *Bulletin of the History of Medicine*, XVII. (1945), p.143.

⁷v.ö. Powick: I. 76.o. és I.1j.

⁸A vizsgálódás irányultsága és a korábban már elmondottak alapján terjedelmi okokból csak az egyetem funkciója szempontjából fontos néhány megjegyzésre szorítkozom, e két nagy egyetemi (további karakterisztikumai külön tanulmányt igényelnek).

⁹v.ö. R.W.Hunt: „English Learning in the late Twelfth Century” in: *Essays in Medieval History*, ed. R.W.Southern (London, 1968), pp.168 ff.

¹⁰v.ö. Rashdall: *Universities...* pp. 5-6, 276. és a jegyzetek.

¹¹Hunt: *id. mű.* pp. 21-22.

¹²v.ö. William FitzStephen's "Descriptio Londoniac" in: *Materials for the History of Thomas Becket*, ed. J.C. Robertson (London 1877) pp. 186-7.

¹³Rashdall: *Universities...* pp.II ff.

¹⁴uo. iii. appendix i, pp. 465 ff.

¹⁵A kommunikációs eszközök us/évi évtizedekben tapasztalható exponenciális fejlődése értelmetlenül az egyetemmel szorosan összekapcsolódó hagyományos egyetemesi formákban (egyetemi „városok”, *campusok* és *kollégiumok*) is alapvető változásokat hoz.

TOVÁBBI FELHASZNÁLT IRODALOM

- Wieruszowski, Helene. *The medieval university, masters, students, learning*. Princeton, N. J., Van Nostrand [1966]
- Daly, Lawrence John. *The medieval university, 1200-1400*. New York, Sheed and Ward [1961]
- Gabriel, Astrik Lauslaus. *Carliandia. Studies in the history of the mediaeval university*. Frankfurt a. M., Knecht, 1969.
- Domonkos, Leslie S. *Studium generale*, studies offered to Astrik L. Gabriel by his former students at the Mediaeval Institute, University of Notre Dame, on the occasion of his election as an honorary doctor of the Ambrosiana in Milan. Notre Dame, Ind., Mediaeval Institute, University of Notre Dame, 1967.